

بررسی قضاوت دانشجویان در مورد آثار و برکات نماز و ارتباط آن با میزان مقید بودن

دانشجو به انجام این فریضه

مریم محبی زاده^۱، مرضیه محبی زاده^۲

چکیده: هدف پژوهش حاضر بررسی قضاوت دانشجویان در مورد آثار و برکات نماز و ارتباط آن با میزان مقید بودن دانشجو به انجام این فریضه می باشد. جهت نیل به این هدف پس از پر کردن پرسشنامه محقق ساخته توسط ۲۰۰ نفر از دانشجویان پسر فنی- مهندسی دانشگاه آزاد اسلامی هرنند که به روش نمونه گیری آسان انتخاب شده بودند، دانشجویان به دو گروه نمازگزار و تارک نماز تقسیم شدند و سپس به بررسی مقایسه ای میانگین نمره قضاوت آنها درباره آثار و برکات نماز در چهار بعد (اخلاقی، تربیتی، بهداشتی و اجتماعی) پرداخته شد. نتایج حاصله در نرم افزار آماری spss و با آزمون *compare means* تجزیه و تحلیل و با سطح معنی داری ($p < 0.05$) بررسی و تفسیر شدند. این پژوهش نشان داد که هرچه سطح شناخت و قضاوت دانشجویان نسبت به آثار اخلاقی، تربیتی، بهداشتی و اجتماعی نماز بالاتر باشد، انگیزه بالاتری برای اقامه نماز پیدا کرده و برعکس. پس در صورتیکه شناخت و معرفت نسبت به آثار و برکات نماز برای دانشجویان حاصل شود، قطعا خود را از فیض این فریضه محروم نخواهند ساخت. لذا به نظر می رسد، اگر برنامه های فرهنگی - آموزشی پر محتوی تری در خلال برنامه های دانشگاه گنجانده شود و این فیض معین با استدلال و استنباط و کمک گیری از آیات و روایات گویا و شیوا با تمام ابعاد، آثار و برکات آن به دانشجو ارائه شود، دانشجویان که آینده سازان اجتماع می باشند به سمت اصلاح پیش رفته و از این تربیت غنی برخوردار می گردند.

واژه های کلیدی: آثار اخلاقی و تربیتی و بهداشتی و اجتماعی نماز، قضاوت دانشجویان، پابندی به نماز

بیان مسئله و ضرورت انجام پژوهش

نماز در همه ی ادیان بوده است. قبل از حضرت محمد (ص) در آئین حضرت عیسی (ع) هم نماز بوده است، قرآن کریم از زبان او نقل می کند که خداوند مرا به نماز سفارش کرده است: «وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ» و قبل از او موسای کلیم (ع) بوده که خداوند به او خطاب می کند: «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» [۱] و قبل از موسی پدر زن او حضرت شعیب بوده است که نماز بر پا داشته است: «يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ» و قبل از همه آن ها ابراهیم خلیل (ع) بوده که از خداوند برای خود و ذریه اش توفیق اقامه نماز را خواسته است: «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي». و این لقمان حکیم است که به فرزندش می گوید: «يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَ أْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ» پسر من نماز را به پا دار و امر به معروف و نهی از منکر بکن [۲].

^۱ مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد هرنند mar.mohebi@gmail.com

^۲ دانشجوی پزشکی (دکتری حرفه ای) دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد maz_mohebi@yahoo.com

نماز از جمله عباداتی است که اثرات مادی و معنوی بسیار زیادی در زندگی بشر دارد. مقدمات نماز از هنگام وضو تا پایان نماز هر کدام جزء به جزء فواید و آثاری دارد، چنانکه علی (ع) فرمود: «اگر نمازگزار از رحمتی که سرپای او را فراگرفته خبر داشته باشد، دل از نماز نکند، و دوست ندارد که سر از سجده بردارد» [۳]. برترین فایده و فضیلت نماز ذکرالله می باشد که روح و اساس و هدف و پایه و مقدمه و نتیجه و فلسفه نماز همان یاد خداست [۴].

«اقم الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنکر و لذكر الله اکبر الله يعلم ما تصنعون» "عنکبوت، ۴۵

ذکر اهمیت نماز و آثار فردی و اجتماعی آن راهی است برای مهیا ساختن دانشجویان در خصوص اعتلای شناخت و معرفت نسبت به دین و دستورات الهی بخصوص نماز، چرا که انسان هرگاه از فواید، آثار و فلسفه یک دستور الهی آگاه شود و بعبارت دیگر نسبت به آن معرفت پیدا کند بواسطه عقلش که رسول باطنی است، به اطاعت از آن پرداخته و از فضائل دنیوی و اخروی آن برخوردار می گردد. از جمله ابعاد مهم معرفت دینی که در قرآن به آن توجه شده «عقل» است. امام صادق (ع) فرمود: « پیغمبر حجت خدا است بر بندگان و حجت میان بندگان و خدا عقل است» و باز فرمود: «عقل راهنمای مؤمن است» [۵].

با توجه به مطالب بالا به ضرورت شناخت و معرفت که مقدمه رسیدن به قرب الهی است، بخصوص شناخت و بصیرت نسبت به نماز (که فریضه واجب الهی است)، موجبات با نشاط انجام دادن نماز را از یک سو و حضور قلب و اخلاص بیشتر را از دیگر سو مهیا می کند. همان گونه که عارف بزرگ میرزا جواد آقاملکی تبریزی می نویسد: «اما عمده خیر نماز و فایده اش در فهم نماز است، چون فهم، نزدیک ترین سبب به معرفت است و معرفت تمامش خیر است بلکه همه خیر در معرفت است...» [۶].

لذا ضرورت انجام این پژوهش نیل به این چارچوب ذهنی است که در صورتیکه شناخت و معرفت نسبت به آثار و برکات نماز برای دانشجویان حاصل شود، قطعاً خود را از فیض این فریضه محروم نخواهند ساخت. بعبارت دیگر هدف از انجام این پژوهش اثبات این فرضیه است که اغلب دانشجویانی که از فیض نماز محرومند علت آن عدم شناخت نسبت به فلسفه و آثار نماز است.

البته نباید اعمال عبادی را به خاطر این فواید اجرا کرد که موجب بطلان آن خواهد شد، زیرا اگر کسی غسل و وضو کند تا ضمن آن خنک شود یا از فواید بهداشتی آن بهره مند شود و یا قیام و رکوع و سجود کند تا ضمن آن حرکات ورزش و نرمش اجرا کند، نماز شرک آلود خوانده است.

اهداف پژوهشی

هدف کلی: بررسی ارتباط قضاوت دانشجویان نسبت به آثار نماز با میزان تقید آنها در بجا آوردن این فریضه
اهداف جزئی:

۱. بررسی ارتباط قضاوت دانشجویان نسبت به آثار اخلاقی نماز با میزان تقید آنها به نماز
۲. بررسی ارتباط قضاوت دانشجویان نسبت به آثار تربیتی نماز با میزان تقید آنها به نماز
۳. بررسی ارتباط قضاوت دانشجویان نسبت به آثار بهداشتی نماز با میزان تقید آنها به نماز
۴. بررسی ارتباط قضاوت دانشجویان نسبت به آثار اجتماعی نماز با میزان تقید آنها به نماز

فرضیات پژوهشی

۱. میزان شناخت دانشجویان از آثار و فوائد نماز ارتباط مستقیمی با میزان مقید بودن آنان بر انجام این فریضه دارد.
۲. با افزایش شناخت دانشجویان از آثار نماز، میزان تقید آنان به نماز افزایش می یابد.

بررسی منابع

۱. نماز، مظهر پرستش؛ پرستش میوه فطرت

۱-الف) **پرستش و تاریخ:** یکی از صفات ذاتی انسان ها میل به پرستش است که همواره در طول تاریخ به صور مختلف وجود داشته است. پرستش، امر فطری در انسان ها و پاسخی است درمان بخش به نیاز و خواست بشر و این عشق و نیاز ازلی و ابدی است. نماز شاخه پر بار عشق به خدا و پرستش اوست، اصل این درخت سبز یعنی نیایش، با قلب بشر و سرنوشت آدمی پیوند دارد و گستره آن از فراخنای جهان هستی، پر دامنه تر و از تاریخ، باستانی تر است.

امروزه فطری بودن پرستش و خداجویی به تأیید جامعه شناسان، فیلسوفان و روان شناسان رسیده است، برای نمونه دکتر الکسیس کارل می گوید: «احساس عرفانی (خداگرایی و پرستش)، جنبشی است که از اعماق فطرت ما سرچشمه گرفته است و یک غریزه اصلی است.» و یونگ، پروفیسور روان شناس می گوید: طبیعت آدمی به گونه ای خلقت یافته است که نسبت به (پرستش) خدا به طور ناخودآگاه در خود، احساس عطش و عشق می کند، از این رو اگر به صراط مستقیم توحید هدایت نشود، در برابر معبودهای کاذب سر تعظیم فرود می آورد تا آن عطش درونی خود را پاسخگو باشد. نماز که مظهر پرستش است، به این آهنگ درونی پاسخ می دهد و عطش را فرو می نشاند [7].

۱-ب) **نماز و تاریخ:** انبیاء ابراهیمی - علیه السلام - با نماز مأنوس بودند چه اینکه قبل از ابراهیم خلیل (ع) هم با نماز محشور بودند، حضرت ابراهیم (ع) هنگامی که فرزند خود را در کنار کعبه به ودیعت الهی سپرد عرض کرد پروردگارا من اینها را در این وادی غیر ذی زرع نهادم. «رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ» برای اینکه از کنار خانه وحی، اقامه نماز آغاز شود و این اقامه نماز با ذریه من انجام گیرد و هدف اینها که اقامه نماز است محقق شود. همین دعا و دعوت خلیل حق در ذریه اش جلوه کرد.

یکی از ذراری برجسته حضرت ابراهیم موسای کلیم است که آغاز وحی او با دستور نماز شروع می شود وقتی خدا به موسای کلیم وحی فرستاد و فرمود آنچه را که بر تو تلاوت می شود استماع کن و بدان «إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا» آنگاه فرمود «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» نماز را برای احیای یاد من اقامه کن.

وقتی نوبت به عیسای مسیح - علیه السلام - می‌رسد معرفی قرآن درباره عیسای مسیح این است که عیسی فرمود: «وَ أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا» یعنی من تا زنده‌ام با نماز و وقتی هم که رحلت کردم باز با نماز در آن عالم هستم.

یکی از انبیاء ابراهیمی، اسماعیل صادق الوعد است که یک سیره خاص و مخصوص به خود دارد. قرآن کریم در تبیین سیره آن حضرت می‌فرماید: «وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ» یعنی نه تنها خود نماز را اقامه می‌کرد بلکه اهلش را به اقامه نماز امر می‌کرد.

خدا به پیامبر اسلام (ص) فرمود: «وَ أَمُرُ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَ اصْطَبِرْ عَلَيْهَا» و آیه «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ». که این پیام خطاب مستقیم به پیامبر است و شامل امت اسلامی هم می‌شود.

قرآن نماز را بر همه واجب کرده است مسئله اقامه نماز بر هر مکلفی واجب است و درباره مؤمنین فرمود: «إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا» نماز برای مردم باایمان یک امر تثبیت شده است [۸].

۲. فلسفه نماز در اسلام

از دیدگاه قرآن، فلسفه اقامه نماز، یاد خداست «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» یاد خدا آرامش دهنده قلب هاست (أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ) و آرامش نعمتی است که همه در جست و جوی آن هستند.

بشر به طور طبیعی در طول زندگی اش در این جهان، با نگرانی‌ها و اضطراب‌های بسیاری روبه‌رو بوده و همواره برای برطرف کردن آنها کوشیده است. تشکیل خانواده، قبیله، دولت و دیگر سازمان‌های اجتماعی همچنین ظهور دین، مذهب، هنر، آداب و رسوم و حتی گاه جنگ‌ها، در حقیقت برای دست‌یابی بشر به آرامش در زندگی بوده است. اندیشه‌های بشری و مکتب‌ها و آیین‌های گوناگون با هدف رسیدن به آرامش پدید آمده‌اند که در این میان، ادیان ابراهیمی و آیین‌های بومی نیز وصول به آرامش روح و روان را یکی از مهم‌ترین اهداف پیدایش خویش می‌دانند. از دیدگاه اسلام، آنچه موجب آرامش است، یاد خداست و خواسته خداوند از بشر مبنی بر اقامه نماز، یاد او را زنده می‌دارد [۷].

۳. فلسفه نماز، از دیدگاه ائمه معصوم علیهم السلام

امامان معصوم (ع) برای هر یک از احکام، فلسفه‌ای هماهنگ با فهم و ادراک مردم عصر خود بیان کرده‌اند که برای نمونه، به بعضی از آنها اشاره شده است:

پیامبر اکرم (ص) فرمود: نخستین چیزی که (در قیامت) به حسابش می‌رسند نماز است.

امام علی (ع) می‌فرماید: خداوند نماز را برای پاک ساختن (روح) از تکبر قرار داد... با نماز به خدا نزدیک می‌شوید، نماز گناهان را مانند ریختن برگ درختان می‌ریزد و انسان را آزاد می‌سازد.

فاطمه زهرا (ع) در خطبه معروف خود می‌فرماید: «خدای تعالی نماز را واجب فرمود تا انسان از کبر و خودبینی پاکیزه شود».

در حدیثی از امام صادق (ع) می‌آید: «نخستین چیزی که در قیامت از بندگان حساب می‌شود نماز است اگر مقبول افتاد سایر اعمالشان قبول می‌شود و اگر مردود شد سایر اعمال نیز مردود می‌شود».

امام رضا (ع) هم می‌فرماید: نماز سبب می‌شود بنده پیوسته به یاد خدا باشد و او را فراموش نکند، طاغی و یاغی نباشد و با خشوع و تذلل و رغبت، خواستار فزونی بهر خود در دین و دنیا باشد و همین نماز گزاردن، بازدارنده انسان از گناهان است و او را از فسادهای گوناگون دور می‌کند. سجده بر خاک، غرور و طغیان و خودخواهی را دور می‌سازد [7].

۴. نماز و آثار و فوائد آن

قرآن فوائد فراوانی برای نماز ذکر می‌کند. می‌فرماید: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» نماز جلوی زشتی را می‌گیرد زیرا طهارت هست این اولین فایده‌ای است که قرآن کریم برای نماز ذکر می‌کند و فایده اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، هم دارد که همه این منافع را در سوره مبارکه معارج می‌توان یافت. خداوند در سوره مبارکه معارج فرمود: «إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا إِلَّا الْمُصَلِّينَ» این هلوع بودن، جزوع بودن، بی‌قرار بودن، مَناع خیر بودن، خیر و برکات را برای خود خواستن، خیر را توسعه ندادن، شرح صدر نداشتن، جزع را تحمل نکردن و خیر را برای دیگران طلب نکردن، اینها جزء رذایل اخلاقی است که هر بخشی برای خود آثار سوء آن بخش را دارد. اینها صفات إِلَّا الْمُصَلِّينَ است یعنی بغیر از نمازگزاران. لذا این نماز است که انسان را از طبیعتش که مبتلا به رذائل اخلاقی است «إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ»، دور ساخته و به فطرت موحد حق خواه حق طلبش نزدیک می‌سازد. چراکه قرآن می‌فرماید: انسان فطرتاً موحد است و فطرت او از فطرت خداست «فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ».

نماز به انسان می‌گوید حقوق دیگران را نگیرد، بلکه با خدا رابطه پیدا کن، و وقتی با خدا رابطه پیدا کردی رزق را از او می‌طلبی و این «نعبد» گفتن و متکلم مع الغیر آوردن و دعاها را به صورت متکلم مع الغیر ذکر کردن و خیر دیگران را خواستن و دیگران را در خیر خود سهم دانستن ایجاب می‌کند که انسان در مسائل اقتصادی هم دیگران را فراموش نکند [8].

سوره معارج بسیاری از فضایل اخلاقی را به برکت نماز تبیین می‌کند و بسیاری از رذایل اخلاقی را به برکت نماز می‌زداید، و می‌فرماید: اینها کسانی هستند که تن به تباهی نمی‌دهند و از زهد معنوی برخوردارند.

فایده دیگری که ذات اقدس الله برای نماز ذکر می‌کند در سوره مبارکه حمد بیان شده است: این که بگویند «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» راه استعانت را هم مشخص کرده است. فرمود: «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ» یعنی اگر بخواهید از مدد غیبی برخوردار باشید به وسیله نماز از خدا استعانت کنید. خدایی که خیر معین است و خیر معاون، به اعانت شما توجه می‌کند، پس نماز بهترین رابط است بین خلق و خالق و عبد و مولی که از این راه فیض مولی به خلق و عبد برسد.

نماز علاوه بر شرائط صحت، شرائط قبول، یا به تعبیر دیگر شرایط کمال دارد که رعایت آنها نیز عامل مؤثر دیگر برای ترک بسیاری از گناهان است. در کتب فقهی و منابع حدیث، امور زیادی به عنوان موانع قبول نماز ذکر شده

است. امام علی (ع) فرمود: «هر که نوشابه مست کننده (شراب) نوشد نمازش تا چهل شب به درگاه خدا قبول نمی شود» [۸].

اگر به فوائد ذکر شده، ویژگی ها و اهمیت نماز جماعت را نیز اضافه نماییم، برکات آن مضاعف خواهد شد. در نهایت می توان گفت، نماز درست مانند سرودی که سربازان، صبح و شام می خوانند تا روح سلحشوری در آنان زنده بماند، یا سرودی که پیشاهنگان می خوانند تا روح نیکوکاری در آنان تقویت شود [۲]. آثار نماز را می توان در قالب های مختلف من الجمله دنیوی و اخروی، مادی و معنوی، فردی و اجتماعی، روحی و جسمی بیان کرد. در این پژوهش آثار نماز در قالب چهار بعدی اخلاقی، تربیتی، بهداشتی و اجتماعی بیان شده است که هر کدام از این ابعاد خود شامل طیف گسترده ای می باشد و در هر قسمت از این بحث بصورت اجمالی به تفسیر هر یک پرداخته شده است.

آثار اخلاقی نماز

انسان در نظام تربیتی اسلام، بر اساس پرورش صحیح می تواند از مرز غرایز عبور کند و خود را به مقام والا و پراج انسانیت برساند و تاج پرافتخار «لقد کرما بنی آدم» را بر سر بگذارد، ولی عروج بدان مقام پراج، نهفته در کمالی است که با زدودن غبار از لوح دل و تجلی انوار در کانون پرفروغ سر حاصل می آید و این در حقیقت جز تخلق به اخلاق الله چیز دیگری نیست [۹]. بر همین اساس اخلاق، منزلتی بزرگ و جایگاهی بلند است و در تمام شرایع و ادیان الهی نیز سرلوحه دعوت همه انبیاء الهی بوده و همواره پیروان خود را پس از دعوت به یکتاپرستی، به پاکیزگی نفس، اصلاح درون، علاقه مندی به نیکی و فضیلت و دیگر امور نیک و سودمند سوق می داده اند. برای رسیدن به فضایل اخلاقی و دوری از رذایل نفسانی راههایی در قرآن و احادیث ائمه علیهم السلام بیان شده است که یکی از آن ها «نماز» است. نماز در تربیت اخلاقی و شکوفایی و ایجاد فضایل اخلاقی در انسان تأثیر به سزایی دارد که در ذیل به برخی از آن ها اشاره شده است.

• **تکامل و خودسازی:** انسان ها برای ارضای امیال نامحدود خود، به تعالی روح خود نیاز دارند و در این راه نماز بزرگ ترین عامل ترکیه و خودسازی است که انسان را به کمال حقیقی می رساند؛ زیرا انسان را از بدی ها باز می دارد «الصلاه تنهی عن الفحشاء و المنکر» که قلعه ای محکم در مقابل تهاجمات ویرانگر شیطان است (قال علی علیه السلام: «الصلوه حصن من سطوات الشیطان» [۱۰] و سبب محو گناهان می شود) ان الحسنات یذهبن السيئات. از این گذشته، نماز برخی فضایل مانند اخلاص، صبر و تواضع را پدید می آورد که تقوا را در انسان به دنبال دارد که سرمنشأ فضایل و کمالات است.

• **اخلاص:** اخلاص اساس عبادت (قال علی ع: اعلی العباده اخلاص العمل) و حقیقت بندگی است و ارزش عبادت به اخلاص است (قال علی ع: «الاخلاص ملاک العباده»). حضرت زهرا علیها السلام می فرماید: هر کس که عبادت با اخلاص را به سوی خدا تقدیم کند، خدا هم برترین مصلحت ها را برای او منظور می دارد [۱۱]. روح نماز اخلاص است (قال الصادق علیه السلام: «لیست الصلوه قیامک و قعودک انما الصلاه اخلاصک و ان ترید بها الله وحده») و نمازگزار از نماز ریاکارانه و بدون اخلاص نهی شده است. چون ریا با حقیقت و واقعیت

نماز سازگار نیست. نماز برای نیایش و مناجات با قدرت برتر هستی است و چون بدون اخلاص برپا شود، گفت و گوی نمازگزار با خدا بی معنا جلوه می کند. به این ترتیب، نمازگزار باید هر روز با برپایی نماز، اخلاص را تمرین کند. امام باقر می فرماید: «الصلاه بیت الاخلاص؛ نماز خانه اخلاص است» [۱۲].

- **تواضع:** تواضع یکی از فضایل اخلاقی است که در پرتو نماز در انسان ایجاد می شود. یکی از اسرار نماز این است که خودبینی و تکبر را درهم می شکنند و درس فروتنی در برابر خداوند را به انسان می آموزد، زیرا نمازگزار در هر شبانه روز طی هفده رکعت نماز، ۳۴ بار پیشانی تواضع بر خاک می ساید. حضرت زهرا می فرماید: «فجعل الله الايمان تطهيراً لكم من الشرك و الصلوه تنزيهاً لكم عن الكبر» خداوند ایمان را وسیله پاکسازی شما از آلودگی شرک و نماز را برای دوری و پاک نمودن شما از تکبر قرار داد [۱۳]. اعمال و ذکرهای نماز بیانگر تواضع است و توجه عمیق به آن ها تواضع را در انسان ایجاد می کند. تکبیره الاحرام، دعا و خواهش از خداوند و سوره حمد از جمله ذکرهای نماز هستند که کبر و خود بزرگ بینی را از انسان دور می کنند. سجده و رکوع و ایستادن با رعایت ادب و وقار در مقابل خداوند مرور هر روزه درس تواضع است.

- **صبر:** انسان در مسیر زندگی دچار برخی مشکلات و سختی ها می شود که تحمل برخی از آن ها به قدرت و ایمان زیادی احتیاج دارد. تحمل سختی ها و صبر بر آن ها یکی از فضایل اخلاقی است که در اسلام ارج فراوانی به آن نهاده شده است. به طوری که در روایات صبر نسبت به ایمان همانند سر نسبت به بدن توصیف شده است [۱۴]. یاد خدا، نیایش و نماز، نیروی معنوی تجدید شونده ای در انسان ایجاد خواهد کرد که او را در رویارویی با مشکلات نیرو می بخشد. امام علی می فرماید: «الذکر یشرح الصدر؛ یاد خدا سبب شرح صدر می شود» [۱۵]. نماز بهترین وسیله استعانت و کمک خواهی از پیشگاه الهی است. پیامبر اکرم هرگاه با دشواری رو به رو می شد، از نماز استعانت می جست: «اذا حزبه امر فزع الى الصلوه» [۱۶]. امام صادق می فرماید: هنگامی که با غمی از غم های دنیا رو به رو شدید، وضو بگیرید و به مسجد رفته نماز بخوانید و در حال نماز دعا کنید. امام صادق در حدیث دیگری می فرماید: «هر گاه برای امیرالمؤمنین پیش آمدی می شد، به نماز پناه می برد و ناراحتی خود را به آن جبران می کرد» [۱۷]. نماز با افزایش ایمان سبب می شود نمازگزار خود را به گونه ای ابدی به جهان مادی متعلق نداند و با دید دیگری وقایع را بنگرد و با تغییر بینش، مشکلات را تحمل می کند و به آرامش روانی دست می یابد. اندیشمندان غربی نیز به نقش دعا در مبارزه با دشواری ها اعتراف کرده اند. نورمن وینسنت گریسی می گوید: دعا و نماز بزرگ ترین نیروی است که برای مبارزه با دشواری های زندگی روزانه و به دست آوردن آرامش روحی، شناخته شده است [۱۸]. گاندی رهبر بزرگ مردم هند می گوید: اگر نماز نبود و با خدا ارتباط پیدا نمی کردم، به طور حتم سال ها بود که دیوانه شده بودم [۱۹].

- **آرامش روحی:** گاهی آدمی برای مدتی، رازی را در دل خود نگاه می دارد تا زمانی که محرم رازی بیابد و حرف دل خود را با او بازگوید، که اگر این فرصت دست ندهد، گاه آثار ناخوشایندی را بر روح و روان فرد بر جای می گذارد. دلیل کارنگی می گوید: گاهی از مواقع درد ما بی درمان است. حتی نمی توانیم آن را با نزدیک ترین دوستانمان در میان بگذاریم. در این اوقات است که روی به سوی خدا می آوریم و احساس می کنیم که

در زندگی شریک غمی داریم، یک غمخوار واقعی داریم. روان شناسان شفای دردها و درمان بیماری های بیماران خود را راز و نیاز با خدا و پرستش او می دانند از جمله، پروفیسور ویلیام جیمز می گوید: روان پزشکان معتقدند انسان ناگزیر است برای تسکین دردهای خود، آنها را نزد دیگران بازگو کند و چه کسی شایسته تر از خالق انسان.

آرامش روانی ناشی از نماز، انسان را از اضطرابی که بیماران روانی همواره از آن رنج می برند، می رهااند؛ چون این حالت ها معمولاً تا مدتی پس از نماز در انسان باقی می ماند و ادامه می یابد. اکنون به خوبی درک می شود که پیامبر اسلام (ص) چگونه با جمله ای کوتاه، از رمزی بزرگ در علم روان شناسی پرده برمی دارد، آنجا که به هنگام نماز می فرمود: «ای بلال! ما را با نماز به آرامش وادار» [۷].

- **صداقت:** نمازگزار چون خود را همواره در محضر خداوند دیده و او را حاضر و ناظر بر اعمال خویش می داند در رفتار و گفتارش هم از آنچه که باعث خشم و نارضایتی خداوند گردد، می پرهیزد و تمامی اعمالش را صادقانه و خالصانه انجام می دهد.

- **نشاط و امید در زندگی:** انسان نمازگزار همواره خود را از امداد غیبی و نیروی ماورا بشری برخوردار دانسته و با نماز از او استعانت می جوید. چنین شخصی در سختی های زندگی ناامید نگشته و همواره به خیر معین خدا امیدوار است. ابن سینا، فیلسوف معروف شرق گفته است: «من هر وقت مشکلی علمی داشتم که قابل حل نبود، به مسجد جامع شهر می رفتم، وضو می گرفتم و نماز می خواندم و از خدا مدد می خواستم، مشکلم حل می شد» [۷].

آثار تربیتی نماز

فراهم آوردن شرایط برای شکوفایی همه استعدادهای درونی در جهت رسیدن به هدف مطلوب و برنامه ریزی شده، تربیت نامیده می شود. همه انسان ها به دنبال سعادت هستند و دارای دو بعد وجودی اند. نماز در این راستا سبب شکوفایی استعدادهای بالقوه انسان می شود و شخصیت برجسته ای از انسان به تصویر می کشد، زیرا نماز سبب خودشکوفایی و خودآگاهی می شود [۲۰].

- **ثبات شخصیت:** از بعد روانشناسی، شخصیت دربرگیرنده مجموعه ای از صفات، رفتارها، افکار و تمایلات عاطفی و هیجانی می باشد. که فرد را از دیگران متمایز می کند و صرف نظر از عوامل درونی و جسمی تأثیرگذار بر روی شخصیت و عوامل بیرونی و محیطی، نقش عمده ای را در شکل دادن به شخصیت، ایفا می کند. برخورداری از پایداری شخصیتی یکی از مطلوب ترین خواسته های بشری است. نماز می تواند ایفاگر نقش بسیار مهمی در پیشگیری و درمان اختلال های شخصیتی ایفا کند. نمازگزار ضمن تکرار یک مجموعه از ذکرها و واژه های مشخص در نمازهای خود پیوسته یک عقیده واحد و یک خط مشی مشخص را در زندگی خود دنبال می کند. به این ترتیب، گویی یک شخصیت ثابت و یک روش و منش معین و همیشگی را برای خود برمی گزیند و در روند تکرار نماز، اصول اساسی خود را یادآوری کرده و به تثبیت شخصیت خود می پردازد.

روانکاو معروف، هانری لنگ می گوید: در نتیجه تحقیقات طولانی خود در اجرای آزمایش های روانی بر روی افراد، به این موضوع پی برده ام کسی که با دین سرو کار داشته باشد و به عبادت پردازد، آن چنان شخصیتی نیرومند پیدا می کند که هیچ گاه یک نفر بی دین، نمی تواند چنین شخصیتی به دست آورد [۲۱].

- **نظم و انضباط:** در بطن نماز مفاهیم و آموزه هایی وجود دارد که فرد را منظم و منضبط می کند؛ زیرا نمازگزار برای برپایی نماز می بایست در زمانی خاص و مکانی مشخص، رو به قبله بایستد و مشغول نماز شود. تکرار این اعمال در هر روز سبب می گردد نمازگزار، فردی منظم و منضبط شود؛ زیرا نظم نهفته در این عمل عبادی به انسان یاد می دهد که چگونه در دیگر امور زندگی منظم و مرتب باشد.

- **احساس قدرت و عزت:** نماز با آن که احساس تواضع و فروتنی را در انسان نسبت به خداوند برمی انگیزد، ولی به هیچ وجه به نمازگزار اجازه نمی دهد در خود احساس ذلت یا فرومایگی داشته باشد؛ زیرا نماز، انسان را به قدرت فناپذیر الهی متصل می گرداند و از این جهت در انسان، احساس قدرت و عزت را برمی انگیزد. امیرالمؤمنین علی علیه السلام در مناجات خود با خدای متعال چنین می گوید: «الهی کفی بی فخراً ان اکون لک عبداً و کفی بی عزاً ان تکون لی رباً؛ خدایا این افتخار مرا بس، که بنده تو باشم و این عزت مرا کافی است که تو پروردگار من باشی» [۲۲].

- **ادب برخاسته از نماز:** زندگی اجتماعی بشر مستلزم رعایت برخی اصول و آداب است که بدون آن ها انسان ها نمی توانند به طور مسالمت آمیز و در زمانی طولانی در کنار یکدیگر زندگی کنند. از این رو ادب در تعاملات روزمره انسانی بسیار مؤثر است. برای بررسی اثر نماز در رشد و تعالی ادب انسانی می توان جلوه های آن را چنین برشمرد:

- تواضع: انسان های مؤدب، انسان هایی فروتن هستند و از خود بزرگ بینی به دورند و از این رو محبت دیگران را جلب می کنند و همان طور که گفته شد نماز، مسیر تواضع را هموار می کند.

- خوش زبانی: انسان های مؤدب بسیار خوش زبان هستند و گفتار آن ها سبب آزار و اذیت دیگران نمی شود. نمازگزار در نماز یاد می گیرد که چگونه بهترین کلمات را بر زبان جاری کند و چگونه الفاظ زیبایی را برگزیند.

- رعایت آداب خاص: نماز به انسان یاد می دهد که چگونه آداب خاصی را در زمان معین به جا آورد. است. سلام کردن یکی از متداول ترین آداب اجتماعی است که در نماز وجود دارد.

- متانت و وقار: انسان های مؤدب، متین و باوقارند. دست یابی به وقار را از آثار تربیتی نیز می توان به حساب آورد.

- **پرهیز از منکرات:** طبیعت نماز از آنجا که انسان را به یاد خدا نیرومندترین عامل بازدارنده یعنی اعتقاد به مبدا و معاد می اندازد، دارای اثر بازدارندگی از فحشا و منکرات است. انسان در نماز به سوی حق و پاکی روی کرده و جهتش به سوی تقوای درون ایجاد می شود.

آثار بهداشتی نماز

وضو یکی از مقدمات نماز است که آثار بهداشتی آن بر کسی پوشیده نیست. به ویژه اگر به این امر توجه کنیم که تکرار وضو در اسلام توصیه شده است. از جمله وصیت پیامبر اکرم (ص) به حضرت علی (ع) که می فرماید: «هر نماز با مسواک، با نماز چهل روز بدون مسواک برابر است» [۲۳]، یا کلام مولای متقیان که می فرماید: «بر تو باد مسواک زدن پیش از وضوی هر نماز». این توصیه ها یک عامل تشویقی مؤثر برای رعایت بهداشت دهان و دندان نمازگزار است؛ زیرا نمازگزاری که می داند هر رکعت نماز با مسواک، با هفتاد رکعت بدون مسواک برابر است، مسواک زدن را رها نمی کند [۲]. نمازگزاری که می داند باید به هنگام نماز پاک باشد، رعایت بهداشت فردی به طور طبیعی برای او در اولویت قرار می گیرد، به تبع آن در اندیشه فراهم کردن امکانات بهداشتی می افتد.

نمازگزاری که می داند که هنگام نماز باید خداوندی را عبادت کند که زیبایی را دوست دارد، بهداشت فردی خود را جدی می گیرد. هم چنین در بعد اجتماعی پاکیزگی مسجد برای او حکم یک فریضه را پیدا می کند. تأکید بر مسایل بهداشتی آن چنان که در اسلام مورد توجه قرار گرفته که حتی «استنشاق» یکی از مستحبات وضو قلمداد شده است. پوشیدن لباس تمیز نیز یکی دیگر از مستحبات نماز است که در بهداشت و نظافت مؤثر است. آثار دیگر نماز عبارت اند از: بهداشت خوب، شادابی جسم، آرامش عضلات، درمان بیماری فشار خون، بیماری های دهان و دندان، بیماری های پوست و بیماری های واگیردار، افزایش طول عمر، درمان وسواس های فکری و عملی، جلوگیری از شیوع خودکشی، جلوگیری از سکتته های قلبی و مغزی. نماز بر بهداشت و آرامش روان نیز مؤثر است که این موضوع در ابتدای بحث ضرورت نمازگزاری مورد بحث قرار گرفت.

آثار اجتماعی نماز

نماز تنها یک عبادت در میان فرایض و تکالیف عبادی نیست، بلکه اصلی ترین نماد دین داری است که علاوه بر آثار فردی، در عرصه اجتماعی نیز آثار آن اندک نیست و در پاره ای موارد اثرات اجتماعی آن بسیار فراوان تر است. شناخت کارکردهای نماز در ابعاد اجتماعی آن، در شکل گیری رفتارها، اتخاذ روش ها، تعیین استراتژی ها و اهداف عمومی اجتماعی تاثیر بسزایی دارد. برخی نماز را به عنوان یک رفتار دینی بیشتر در حوزه روان شناسی و تأثیر روانی آن بر فرد مورد بررسی قرار داده اند و برای نماز، کارکرد اجتماعی قایل نیستند؛ در حالیکه بررسی پی آمدهای اجتماعی نماز، نشان می دهد که آثار این عبادت از فرد فراتر رفته و در ساختار جامعه اثرگذار می شود، چرا که از نظر جامعه شناسی یکی از عناصر اساسی سازنده جامعه در سطح خرد، موجودیت فرد است که در کنار تعامل اجتماعی نقش مهمی را ایفا می کند [۲۴]. از جمله آثار اجتماعی نماز عبارتند از:

- **تعادل و میانه روی:** تأثیر معانی و نمادها و دیگر اجزای فرهنگی نماز بر نمازگزار که باعث منظم شدن و تعادل در نیازها و آرزوهای نمازگزار می شود که تحت عنوان اعتدال و میانه روی یا خردورزی از آن یاد می شود [۲۴].
- **فعال گرایی:** تأثیر نمازگزار بر دیگر اجزای فرهنگی برای غلبه بر محیط، جهت تأمین منافع آنی بدون اینکه نیازها تعدیل و تغییر مهمی را تجربه کنند که تحت عنوان فعال گرایی از آن یاد می شود [۲۴].

- **هم‌گرایی و وحدت:** یکی از آثار نماز ایجاد تفاهم نمادین است. این تفاهم عبارتست از: تفاهم در شناخت، وحدت در روش، تفاهم ارزشی و اخلاقی و تفاهم اجتماعی. بعبارت دیگر نماز از اختلالات اجتماعی جلوگیری کرده و موجب تعمیق وحدت اجتماعی می‌گردد [۲۴].
- **همکاری و تعاون:** همکاری و تعاون که از عوامل وحدت آفرین و استحکام بخش جامعه هستند غالباً در نماز جماعت بیش از سایر اجتماعات به چشم می‌خورد. مراعات حقوق دیگران و یاری آنها، رسیدگی به مشکلات برادران دینی در نماز جماعت مطرح شده و به همت مردم کارهای مهم و مفیدی صورت می‌گیرد [۲۴].
- **سپاس‌گذاری و حق‌شناسی:** انسان نمازگزار بواسطه تکرار ستایش و سپاس‌گذاری از خدا (که در هر نماز ۲ بار به جا می‌آورد «الحمد لله رب العالمین») روح سپاس‌گذاری و حق‌شناسی را در خود تقویت می‌کند.
- **تعهد و مسئولیت‌پذیری:** نماز حس مسئولیت را در انسان پرورش می‌دهد و احساس مسئولیت قطعاً انسان را به تعهد وای می‌دارد که این تعهد سبب حل بسیاری از مشکلات اجتماعی می‌گردد.
- **دفاع از حق و مبارزه با باطل:** انسانی که فقط خداوند را عبادت نماید و در مقابل او سر تسلیم فرود آورد، هرچه غیر خداوند است، برای او حقیر و کوچک می‌شود و کسی نمی‌تواند با ظلم و ستم بر او چیره شود. خداوند این مسئله را یکی از اهداف بعثت پیامبر (ص) دانسته است (در میان هر امتی، پیامبری را مبعوث کردیم تا خداوند را عبادت نماید و از طاغوت و هر چه در مقابل خدا است پرهیز کند) [۱].
- **خروج جامعه از حالت انزوا و انفرادی و پانهادن به عرصه قانونمند اجتماعی:** دو عنصر اساسی یعنی فرد نمازگزار و تعامل بین نمازگزاران منجر به پدید آمدن عنصر سومی به عنوان «ما» و گروه نمازگزاران می‌شوند. در نتیجه، بعد کلان جامعه را از خود متأثر می‌کنند که این تعمیم ساختاری به معنای خروج جامعه از حالت انزواجویانه و پانهادن به عرصه اجتماعی است [۲۴].
- **عدالت اجتماعی و مراعات حقوق دیگران:** از آنجا که مکان و لباس نمازگزار و آبی که برای وضو و غسل استفاده می‌کند باید از هر گونه غصب و تجاوز به حقوق دیگران پاک باشد، بنابراین نماز خود دعوتی است به رعایت حقوق دیگران. میان ادیان و مکاتب الهی، اسلام بیشترین توجه را برای مراعات حقوق انسان‌ها قائل شده و بعنوان حق الناس در جایگاه عدالت اجتماعی آن را مطرح کرده است.
- **ایجاد استقلال:** نماز انسان را از مرعوب شدن در برابر قدرت‌های خودکامه و از خودباختگی در برابر زیبایی‌ها و قدرت‌ها مصون می‌سازد. همچنین نماز با ایجاد احساس قدرت و عزت در نمازگزار، به وی اجازه نمی‌دهد که ذلیل و فرومایه شود و نماز حافظ استقلال بشریت است.

پیشینه پژوهش

از آنجاییکه چنین تحقیقی با این هدف برای اولین بار است که مطرح شده و تحقیقات مشابهی تاکنون در این زمینه صورت نگرفته است، لذا آماری از ارتباط قضاوت دانشجویان درباره آثار نماز و میزان تقید آنها به این امر، در دسترس نیست. اما لازم به ذکر است که تحقیقات متعددی در ارتباط با عوامل مطرح شده در بخش اطلاعات زمینه‌ای این پرسشنامه انجام شده و موجود است که از جمله این تحقیقات به مواردی چند اشاره می‌شود:

خشنود مقدم وجعفری (۱۳۸۰) درخصوص عوامل باز دارنده از نماز به عادت نداشتن به نماز از دوران نوجوانی، ندانستن فلسفه نماز، حل نشدن مسائل اعتقادی، تضاد فرهنگی و کاهلی اشاره کرده است [۲۵].
نفیسی و دیانت (۱۳۸۰) آشنا نبودن به آثار و برکات نماز، مسائل سیاسی و اجتماعی را علت عدم گرایش افراد به نماز عنوان می کنند [۲۶].

نصیر زاده و عرفان منش (۱۳۸۹) در پژوهشی تحت عنوان تفاوت های جنسیتی و تاهل بر نگرش و پایبندی نسبت به نماز در دانشجویان به این نتایج رسید که: ۱. دختران بیشتر از پسران گرایش به اقامه نماز به صورت فردی داشتند درحالیکه پسران دانشجوی به خواندن نماز بصورت جماعت مایل ترند. ۲. نگرش دختران نسبت به نماز مثبت تر است. ۳. تفاوت معنی داری از نظر نگرش و پایبندی به نماز بین دانشجویان متاهل و مجرد وجود نداشت [۲۷].

عسگری (۱۳۷۹) و طالبان (۱۳۷۸) در بررسی نگرش نسبت به نماز نتیجه گرفت که اقلیت بسیار ناچیزی از دانش آموزان گرایش منفی نسبت به نماز داشته اند و نگرش اکثر آنان نسبت به نماز مثبت است، وی همچنین بر تاثیر عواملی نظیر میزان تقید والدین به نماز بر نگرش نسبت به نماز اشاره کرده است [۲۸ و ۲۹].
ابراهیم زاده (۱۳۸۰) نشان داد که نگرش دانشجویان در سنین مختلف نسبت به نماز مثبت است و رابطه معنی داری بین وضعیت تاهل، تقید والدین به نماز، سن و ترم تحصیلی دانشجویان با گرایش وی نسبت به نماز وجود دارد [۳۰].
مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران (۱۳۸۰) نشان داد که نگرش دانشجویان نسبت به نماز هم به لحاظ اعتقادی و هم رفتاری بالاست.

گیلک و ظروفی (۱۳۷۰) از عوامل موثر نسبت به نماز به جنسیت (به نفع دختران)، میزان تحصیلات (به نفع تحصیلات بالاتر) و کنترل و گرایش والدین و سن و ترم تحصیلی دانشجویان اشاره می کند [۳۱].
نگرش افراد نسبت به مذهب در کشورهای غربی نیز مورد بررسی قرار گرفته است. گالوپ و لیندسی (۱۹۹۹) گزارش کرده اند که ۹۷٪ ساکنان ایالات متحده به خدا معتقدند و حدود ۹۰٪ نماز می خوانند. ۷۶٪ نیز نماز را بسیار مهم می دانستند [۲۷].

روش تحقیق

این پژوهش که از نوع توصیفی-تحلیلی است به هدف اثبات این فرضیه که نمازگزاران قضاوت بهتری نسبت به آثار و برکات نماز دارند، در بین ۲۰۰ نفر از دانشجویان پسر فنی-مهندسی دانشگاه آزاد اسلامی هرنند (مقطع کارشناسی) که به روش نمونه گیری آسان انتخاب شده بودند، انجام شد.

جهت نیل به این هدف پس از تکمیل پرسشنامه توسط دانشجویان، ابتدا آنان به دو گروه نمازگزاران (دانشجویانی که همیشه یا اکثر اوقات نماز را بجا می آورند) و تارکین (دانشجویانی که هرگز یا فقط بعضی اوقات نماز می خوانند) تقسیم شدند، سپس به بررسی نگرش دانشجویان نسبت به آثار و برکات نماز (در چهار بعد اخلاقی، تربیتی، بهداشتی و اجتماعی) در هر یک از دو گروه (نمازگزاران و تارکین) پرداخته شد.

نهایتاً داده های حاصله با نرم افزار آماری spss و با آزمون compare means مورد تجزیه و تحلیل قرار داده شدند و با قرار دادن سطح معنی دار بودن (pvalue) کوچکتر از ۰/۰۰۵ به بررسی نتایج پرداخته شد. لازم به ذکر است که این پرسشنامه از نوع محقق ساخته و مشتمل بر دو قسمت سوالات عمومی و اختصاصی بود. سوالات عمومی خود شامل دو قسمت بودند: مشخصات فردی (وضعیت نمازگزاران فرد) و مشخصات زمینه ای (شامل سن و وضعیت تاهل و مقید بودن والدین به امر نماز).

سوالات اختصاصی در بر گیرنده قضاوت دانشجویان نسبت به آثار نماز بودند (شامل ۸ اثر اخلاقی، ۶ اثر تربیتی، ۵ اثر بهداشتی و ۱۲ اثر اجتماعی).

به منظور رعایت مسائل اخلاقی و فراهم آمدن فضای امن برای دانشجویان در ابتدای پرسش نامه قید شده بود که چنانچه مایل به تکمیل پرسش نامه نیستند می توانند آزادانه از شرکت در پژوهش امتناع ورزند و علاوه بر این پاسخ های آنان بصورت گروهی بررسی می شود نیاز به ذکر نام نمی باشد و نظر آن ها هرچه باشد محترم است.

بحث و نتیجه گیری

به منظور رد و یا اثبات این فرضیه که قضاوت دانشجویان در مورد آثار نماز (اخلاقی، تربیتی، بهداشتی و اجتماعی) ارتباط مستقیمی با تقید آنان در ارتباط با این امر دارد، به هریک از دانشجویان نمره ای از لحاظ اعتقاد به هریک از این آثار داده شد و نهایتاً میانگین این نمرات در بین دو گروه نمازگزاران و تارکین نماز، مقایسه شد که نتایج حاصل از آن به شرح زیر می باشد:

میانگین نمره دانشجویان در	گروه نمازگزاران	گروه تارکین	سطح معنی داری (pvalue)
۱. اعتقاد به آثار اخلاقی (از ۸ نمره)	۳/۲	۱/۴	$0/001 >$
۲. اعتقاد به آثار تربیتی (از ۶ نمره)	۲/۴	۱/۰۴	$0/001 >$
۳. اعتقاد به آثار بهداشتی (از ۵ نمره)	۲/۳	۱/۳	$0/003$
۴. اعتقاد به آثار اجتماعی (از ۱۲ نمره)	۴/۵	۱/۷	$0/001$

همانطور که جدول فوق نشان می دهد ارتباط معنی داری بین نمره قضاوت دانشجویان در مورد آثار نماز با میزان تقید آنها به این امر وجود دارد. در نتیجه میتوان گفت:

- هرچه سطح شناخت و قضاوت دانشجویان نسبت به آثار اخلاقی نماز بالاتر باشد، انگیزه بالاتری برای اقامه نماز پیدا کرده و برعکس ($0/001 > pvalue$).
- هرچه سطح شناخت و قضاوت دانشجویان نسبت به آثار تربیتی نماز بالاتر باشد، انگیزه بالاتری برای اقامه نماز پیدا کرده و برعکس ($0/001 > pvalue$).
- هرچه سطح شناخت و قضاوت دانشجویان نسبت به آثار بهداشتی نماز بالاتر باشد، انگیزه بالاتری برای اقامه نماز پیدا کرده و برعکس ($0/003 = pvalue$).

۴. هرچه سطح شناخت و قضاوت دانشجویان نسبت به آثار اجتماعی نماز بالاتر باشد، انگیزه بالاتری برای اقامه نماز پیدا کرده و برعکس ($pvalue = 0/001$).

از آنجاکه به نظر می رسد، عوامل زمینه ای شامل سن، وضعیت تاهل و میزان مقید بودن والدین به نماز، با وضعیت تقید دانشجویان نسبت به نماز ارتباط دارد، در قسمتی از این پژوهش به بررسی این ارتباط پرداخته و نتایج زیر حاصل شد:

۱. از نظر آماری ارتباط معنی داری بین میزان تقید والدین با مقید بودن دانشجو برای اقامه نماز وجود دارد ($pvalue = 0/001$) بدین معنی که هرچه والدین نسبت به نماز خود مقیدتر باشند، فرزندانشان هم اهتمام بیشتری جهت انجام این فریضه دارند. این امر نشان گر نقش مهم والدین در الگو دادن به دانشجو می باشد که شاید هم این نتیجه پیامد آگاه شدن بیشتر دانشجویان نسبت به برکات و آثار نماز توسط والدین آنها باشد. جدول ذیل بیانگر این مطالب است:

دانشجوی تارک	دانشجوی نمازگزار	
۲۳٪	۷۷٪	والدین مقید به نماز
۸۷/۵٪	۱۲/۵٪	والدین غیر مقید به نماز

۲. همانطور که دیده میشود با آنکه بطور قابل توجهی با افزایش سن دانشجو، میزان تقید وی به نماز افزایش می یابد ولی این اختلاف از نظر آماری معنی دار نیست ($pvalue = 0/29$).

سن (به سال)	دانشجوی نمازگزار	دانشجوی تارک
۱۷ تا ۲۰	۶۰٪	۴۰٪
۲۰ تا ۲۵	۶۷/۲٪	۳۲/۸٪
۲۵ تا ۳۰	۹۰٪	۱۰٪
بالاتر از ۳۰	۱۰۰٪	۰

۳. همانطور که دیده میشود با آنکه بطور قابل توجهی درصد بیشتری از دانشجویان متاهل (نسبت به مجردین) به نماز مقید هستند ولی این اختلاف از نظر آماری معنی دار نیست ($pvalue = 0/39$).

وضعیت تاهل	دانشجوی نمازگزار	دانشجوی تارک
متاهل	۹۲/۹٪	۷/۱٪
مجرد	۶۶/۲٪	۳۳/۸٪

پیشنهادات: همانطور که دیده میشود در صورتیکه شناخت و معرفت نسبت به آثار و برکات نماز برای دانشجویان حاصل شود، قطعاً خود را از فیض این فریضه محروم نخواهند ساخت. لذا به نظر می رسد، اگر برنامه های فرهنگی

—آموزشی پر محتوی تری در خلال برنامه های دانشگاه گنجانده شود و این فیض معین با استدلال و استنباط و کمک گیری از آیات و روایات گویا و شیوا با تمام ابعاد، آثار و برکات آن به دانشجو ارائه شود، دانشجویان که آینده سازان اجتماع می باشند به سمت اصلاح پیش رفته و از این تربیت غنی برخوردار می گردند.

منابع

۱. قرآن مجید
۲. قرائتی، محسن، ۱۱۴ نکته درباره نماز.
۳. ابن شعبه الحرانی، تحف العقول، ص ۱۲۷.
۴. حر، سید حسین، راههای جذب دانشجویان به نماز، مجله معارف، شماره ۶۵، اردیبهشت ۱۳۸۸، ص ۲۹.
۵. کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۹.
۶. ملکی تبریزی، ترجمه اسرارالصلوة، ص ۲۳۸.
۷. یغمایی، ابوالفضل، نماز و آثار تربیتی آن، مجله طوبی، شماره ۲، بهمن ۱۳۸۴، ص ۷۵.
۸. جوادی آملی، آیت الله، نماز زیباترین جلوه نیایش، ص ۱۹.
۹. «قد افلح من زکها» شمس: ۹.
۱۰. میزان الحکمه، ج ۵، ص ۳۶۷؛ غررالحکم و درر الکلم، ص ۵۶. اسرار الصلوة شهید ثانی، ص ۱۰.
۱۱. بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۲۵۰؛ ج ۶۷، ص ۲۴۹.
۱۲. بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۱۸۳.
۱۳. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۳۱۶؛ الاحتجاج، طبرسی، ج ۱، ص ۱۳۴.
۱۴. اصول کافی، ج ۳، ص ۱۴۰ و ۱۴۲، ح ۴؛ امام خمینی، چهل حدیث، ج ۱، ص ۲۵۳.
۱۵. منتخب الغرر، ص ۶۲.
۱۶. تفسیر در المنثور، ج ۱، ص ۳۸۶.
۱۷. تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۵۵؛ مجمع البیان، ج ۱، ص ۱۰۰؛ وسایل الشیعه، ج ۵، ص ۲۶۳.
۱۸. کلیدهای خوش بختی، ترجمه احمد آرام، ص ۳۸۶ و ۳۸۸.
۱۹. گاندی، همه مردم برادرند، ج ۵، ص ۱۰۷، مرواریدهای پراکنده، ص ۱۳۵.
۲۰. نماز از دیدگاه دانشمندان و متفکران، ص ۳۱ و ۶۰.
۲۱. هانری لنگ، بازگشت به سوی ایمان، ص ۲۶.
۲۲. بحارالانوار، ج ۷۷، ص ۴۰۰.
۲۳. بحارالانوار، ج ۸۰، ص ۳۴۴.
۲۴. نماز و جامعه شناسی، ص ۸۰-۱۶۰.
۲۵. خشنود مقدم، علی، جعفری، محمد تقی، ۱۳۸۰، بررسی و تحلیل جایگاه نماز در میان دانشگاهیان، دبیرخانه دائمی اجلاس سراسری نماز، یازدهمین اجلاس سراسری نماز، ص ۱۶۱-۱۷۰.
۲۶. نفیسی، حمیدرضا، دیانت، مهین، ۱۳۸۰، بررسی و تحلیل جایگاه نماز در میان دانشگاهیان، دبیرخانه دائمی اجلاس سراسری نماز، یازدهمین اجلاس سراسری نماز، ص ۳۷-۴۶.

۲۷. نصیرزاده، راضیه، عرفان منش، نرجس، تفاوت های جنسیتی و تاهل بر نگرش و پایبندی نسبت به نماز و ادراک محدودیت های اقامه آن در دانشجویان، مجله زن در فرهنگ و هنر، دوره ۲، شماره ۲، ۱۳۸۹، ص ۴۹-۶۷.

۲۸. عسگری، محمد، ۱۳۷۹، بررسی نگرش و راه های جذب دانش آموزان دوره راهنمایی و متوسطه همدان نسبت به طرح اقامه نماز، فصل نامه نیایش، ص ۳۳-۴۹.

۲۹. طالبان، محمدرضا، ۱۳۷۸، دینداری و گرایش جوانان نسبت به نماز، فصل نامه نیایش، ص ۴۹-۶۵.

۳۰. ابراهیم زاده، فریمان، ۱۳۸۰، نگرش دانشجویان دختر رشته پرستاری دانشگاه آزاد شیروان در مورد اثرات نماز در رفع مشکلات روانی آنان، دبیرخانه دائمی اجلاس سراسری نماز، یازدهمین اجلاس سراسری نماز، ص ۱۱-۳۶.

۳۱. گیلک، عبد الامیر، ظروفی، مجید، ۱۳۷۰، تمایل به اقامه نماز، معاونت پژوهشی دفتر مشاوره آموزش و پرورش.